

CIAŁO „WYDANE” I KREW „WYLANA” – KWESTIA NIESPÓJNOŚCI POMIĘDZY FILOLOGIĄ A TEOLOGIĄ FORMUŁY KONSEKRACYJNEJ W MSZALE RZYMSKIM

W związku z reformą, zapoczątkowaną przez Sobór Watykański II, w liturgii Kościoła zaczęto powszechnie używać języków współczesnych. Zostały przetłumaczone i zatwierdzone także teksty części stałych Mszy św., a wśród nich formuły konsekracyjne chleba i wina. Większość tych przekładów, w tym także przekład polski, idzie dokładnie za typycznym tekstem łacińskim, zachowując w obydwu formułach czas przyszły czynności *wydać* i *wylać*. W polskiej wersji językowej brzmią one:

*Bierzcie i jedzcie z tego wszyscy. To jest bowiem Ciało moje,
które za was będzie wydane.*

oraz:

*Bierzcie i pijcie z niego wszyscy. To jest bowiem kielich Krwi mojej,
nowego i wiecznego przymierza, która za was i za wielu będzie wylana
na odpuszczenie grzechów.*

Jednak nie we wszystkich językach współczesnych tekst ten zachowuje analogiczne brzmienie. Chodzi głównie o ostatnią frazę, która np. w wersji włoskiej pozbawiona jest aspektu przyszłościowego, wskazując na Ofiarę, która już się dokonała w przeszłości: *Questo è il mio Corpo offerto in sacrificio per voi* oraz: *Questo è il calice del mio Sangue... versato per voi e per tutti in remissione dei peccati*. Z kolei wersja zatwierdzona dla Słowacji akcentuje teraźniejszość dokonującej się ofiary: *Veźmite a jedzte z neho všetci: toto je moje telo, ktoré sa obetuje za vás*, oraz *Veźmite a pite z neho všetci: toto je kalich mojej Krvi, ktorá sa vylieva za vás i za všetkých na odpustenie hriechov*. Podobnie brzmią wersje: rosyjska i białoruska. We współ-

czesnych przekładach modlitw eucharystycznych spotykamy zatem trzy wersje: *ciało będzie wydane (krew – będzie wylana), ciało (jest „już”) wydane, krew zaś wylana* oraz w stronie zwrotnej: *ciało wydaje się, krew wylewa się* („teraz”). Użycie różnych czasów i różnych stron (bierna i zwrotna) czasowników wskazuje, że nie wszyscy tłumacze tak samo rozumieli formułę konsekracyjną. Rodzi się pytanie, który przekład oddaje najlepiej istotę misterium Eucharystii?

Zanim spróbujemy odpowiedzieć na to pytanie, zacznijmy od zwięzłego przedstawienia teologii Eucharystii. Pomijając aspekt dziękczynienia i uwielbienia Boga oraz uczy, zatrzymamy się tylko na Eucharystii jako ofierze Chrystusa, gdyż właśnie ten aspekt dotyczy rozważanej w artykule kwestii. Już Sobór Trydencki wyraźnie orzekł, że podczas Mszy św. mamy do czynienia z uobecnieniem krzyżowej ofiary Chrystusa. „Ukrzyżowane Ciało Jezusa Chrystusa staje się obecne w chlebie uczy Pańskiej mocą Ducha”¹. To uobecnianie dokonuje się przez skuteczną pamiątkę (łac. *memoria*; gr. ἀνάμνησις) odkupieńczej ofiary². *Katechizm Kościoła Katolickiego* stwierdza: „Eucharystia jest pamiątką Paschy Chrystusa, aktualizacją i ofiarowaniem sakramentalnym Jego jedynej ofiary w liturgii Kościoła” (KKK 1362; por. 1409).

Powyższa interpretacja wyprowadzona jest z twierdzenia autora Listu do Hebrajczyków: [*Chrystus*] *nie jest obowiązany, jak inni arcykapłani, do składania codziennej ofiary... to bowiem uczynił raz na zawsze, ofiarując samego siebie* (Hbr 7, 27). Taka interpretacja *anamnezy* jest zgodna z biblijnym rozumieniem liturgii wielkich wydarzeń zbawczych. „W liturgicznej celebracji stają się one w pewien sposób obecne i aktualne” (KKK 1363). Ojciec Święty Jan Paweł II przypomina tę prawdę, pisząc w swojej encyklice *Ecclesia de Eucharistia*, że Eucharystia: „zawiera niezatarty zapis męki i śmierci Pana. Nie jest tylko przywołaniem tego wydarzenia, lecz jego sakramentalnym uobecnieniem. Jest ofiarą Krzyża, która trwa na wieki” (EE 11). Jeszcze wyraźniej obecność ofiary Chrystusa w momencie przeistoczenia wyraża następny punkt encykliki, gdzie papież pisze, że Zbawiciel ustanawiając Eucharystię „nie potwierdził jedynie, że to, co im [Apostołom] dawał do jedzenia i picia, było Jego Ciałem i Jego Krwią, lecz jasno wyraził, że ma to wartość ofiarniczą, czyniąc obecną w sposób sakramentalny swoją ofiarę, która niedługo potem miała dokonać się na krzyżu dla zbawienia wszystkich” (EE 12).

Co więcej: zgodnie ze stwierdzeniem katechizmu komuniam św. jest „przyjmowaniem Ciała Chrystusa Zmartwychwstałego” (KKK 1392), z czego w spo-

¹ J. Ernst, *Znaczenie eucharystycznego Ciała dla jedności Kościoła i kosmosu*, „Concilium” 1-10 (1968), s. 583.

² Por. G. Koch, *Sakramentologia. Zbawienie przez sakramenty*, tłum. W. Szymona, Kraków 1999, s. 231n.

sób oczywisty wynika, że konsekracja jest nie tylko uobecnieniem ofiary krzyżowej, ale także faktu zmartwychwstania, na co wskazuje aklamacja po przeistoczeniu: „Głosimy śmierć Twoją, Panie Jezu, wyznajemy Twoje zmartwychwstanie...”. „Eucharystia jest także zapoczątkowaniem przyszłej chwały” (KKK 1402): „Pod konsekrowanym postaciami chleba i wina jest obecny żywy i chwalebny Chrystus w sposób prawdziwy, rzeczywisty i substancjalny” (KKK 1413, por. Sobór Trydencki DS 1640, 1651).

Katolicką doktrynę o Eucharystii możemy zatem podsumować krótko w następujący sposób: podczas wypowiedzania słów konsekracji następuje uobecnienie ofiary krzyżowej Chrystusa, ale jednocześnie w Ciele i Krwi jest obecny Chrystus zmartwychwstały. Taka hermeneutyka Eucharystii sytuuje się na tej samej linii, co u Żydów rozumienie wspomnienia kultycznego (*zikkârôn*) wydarzenia Paschy. Dla Izraelitów było typowe, że „jednostka nie odczuwa żadnej różnicy między sobą a przodkami, gdy chodzi o udzielone dobra i odtworzenie zdarzeń przez kult”³. Pascha dla Żydów była nie tylko aktualizacją przeszłości. Według oczekiwań żydowskich kresem Paschy ma być Mesjasz i Jego czasy. Dlatego „Paschalny obchód żydowski poprzez teraźniejszość sięgał do przyszłości eschatologicznej”⁴.

1. Formuły konsekracyjne w Nowym Testamencie

W Nowym Testamencie słowa Jezusa wypowiedziane nad chlebem i kieli-chem podczas Ostatniej Wieczerzy są przytaczane przez czterech autorów biblijnych: św. Pawła (1Kor 11, 24n) oraz synoptyków (Mk 14, 22.24; Mt 26, 26-28 i Łk 22, 19n). Każda z czterech relacjonowanych wersji różni się w szczegółach od pozostałych. Widać jednak szereg zbieżności pomiędzy relacją Marka i Mateusza, oraz Pawła i Łukasza⁵. Stąd mówi się o dwóch tradycjach przekazu: palestyńskiej, zwanej także jerozolimską lub Piotrową (Mk, Mt) oraz hellenistycznej (antiocheńskiej lub Pawłowej)⁶. Poniżej w formie zestawienia przedstawimy istotne dla rozpatrywanej kwestii fragmenty wszystkich czterech relacji:

³ P. Neuenzeit, *Das Herrenmahl. Studien zur paulinischen Eucharistieauffassung*, „Studien zum Alten und Neuen Testament 1”, München 1960, s. 144. Cytuję za A. Jankowski, *Biblijna teologia przymierza*, Kraków 1997, s. 113.

⁴ Tamże, s. 114.

⁵ Szczegółowe porównanie tych czterech opisów zamieszcza H. Witczyk, *Pascha Jezusa odpowiedzią Boga na grzech świata*, Lublin 2003, ss. 225-228. Por. J. Kudasiewicz, *Teksty ustanowienia Eucharystii*, [w:] S. Szymik [red.], *Biblia o Eucharystii*, Lublin 1997, ss. 64-66.

⁶ Por. A. Jankowski, *Biblijna teologia przymierza*, s. 106.

Formuła palestyńska

Mk 14,22.24	Mt 26,26.28
<p>τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά μου.</p> <p>τοῦτό ἐστιν τὸ αἷμά μου τῆς διαθήκης</p> <p>τὸ ἐκχυννόμενον ὑπὲρ πολλῶν.</p>	<p>τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά μου.</p> <p>τοῦτο γάρ ἐστιν τὸ αἷμά μου τῆς διαθήκης τὸ περὶ πολλῶν ἐκχυννόμενον εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν.</p>

Analiza obydwu wyżej zestawionych redakcji suponuje, że tekst Mateusza jest zależny od wcześniejszego tekstu Markowego⁷. Zauważamy między nimi dwie różnice: Mateusz zamienił przyimek *ὑπὲρ* na *περὶ*, co jednak nie zmienia sensu wypowiedzi⁸, a także dodał do formuły Markowej wyjaśniające rozwinięcie: *na odpuszczenie grzechów* (εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν). Semickie zabarwienie wersji Markowo-Mateuszowej może świadczyć o tym, że pochodzi ona z tradycji jerozolimskiej⁹. Kluczowym słowem dla dalszych naszych rozważań będzie imiesłów *ἐκχυννόμενον* (*wylana*), który występuje w obydwu wersjach, jako że obydwaj synoptycy kładą akcent na ofiarniczy charakter krwi.

Formuła hellenistyczna

1Kor 11,24.25	Łk 22,19.20
<p>τοῦτό μου ἐστιν τὸ σῶμα τὸ ὑπὲρ ὑμῶν</p> <p>τοῦτο τὸ ποτήριον ἢ καινὴ διαθήκη ἐστὶν ἐν τῷ ἐμῷ αἵματι.</p>	<p>τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν διδόμενον.</p> <p>τοῦτο τὸ ποτήριον ἢ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματί μου τὸ ὑπὲρ ὑμῶν ἐκχυννόμενον.</p>

Porównując wersję Pawła i Łukasza, zauważamy w tej drugiej uzupełnienie formuły konsekracyjnej nad chlebem w postaci imiesłowu *διδόμενον* (*wydane*) oraz analogiczny imiesłów *ἐκχυννόμενον* (*wylana*) w formule wypowiedzianej nad kielichem. Ten drugi imiesłów występował także w wersjach Marka i Mateusza, co może być wynikiem konsultacji przez redaktora tekstu Markowe-

⁷ Por. H. Witczyk, *Pascha Jezusa*, s. 226.

⁸ W grece biblijnej *περὶ* jest używane synonimicznie z *ὑπὲρ*. Por. F. Blass, A. Debrunner, F. Rehkopf, *Grammatik des neutestamentlichen Griechisch*, Göttingen 161984, s. 185 § 231.

⁹ Por. J. Kudasiewicz, *Teksty ustanowienia Eucharystii*, s. 66.

go¹⁰, ale także może być próbą harmonizacji obydwu formuł: nad chlebem i kielichem, zwłaszcza że Łukasz powtarza w obydwu formułach także wyrażenie $\nu\pi\epsilon\rho\ \mu\omega\upsilon$, które w wersji Pawłowej występuje tylko raz.

Ponieważ tekst Pawłowy jest chronologicznie wcześniejszy niż Ewangelia Łukasza, wydawać by się mogło, że Łukasz jest w tym przypadku zależny od 1Kor. Jednak trudność przyjęcia takiego rozwiązania wynika z istotnych różnic w składni, a mianowicie w 1Kor 11,24 *genetivus* μου, znajduje się na pozycji emfaticznej, podczas gdy we wszystkich pozostałych wersjach jest on enklityką, w wypowiedzi nad kielichem jest z kolei zastąpiony klasycznym zaimkiem dzierżawczym ἐμῷ. Do tego dochodzi jeszcze pominięcie przez Łukasza czasownika ἐστίν, co wydaje się nieuzasadnione, jeśli redaktor korzystałby z tekstu Pawłowego, a także powtórnego nakazu: *To czynicie na moją pamiątkę* (jak w 1Kor 11, 25). Powyższe spostrzeżenia każą raczej myśleć o wcześniejszej tradycji, z której korzystali zarówno Paweł, jak i Łukasz¹¹. J. Kudasiewicz uważa, że Łukasz wierniej oddaje tę tradycję niż Paweł¹².

Jeżeli zestawimy ze sobą obydwie tradycje: palestyńską i hellenistyczną, zauważymy, że tylko w tej drugiej występuje rzeczownik kielich (τὸ ποτήριον), który jest podmiotem zdania orzecznikowego. Według tej tradycji Jezus wskazuje nie na Krew, ale na kielich. Jednak ta różnica nie ma istotnego znaczenia dla samej teologii konsekracji, ponieważ została tu zastosowana figura stylistyczna zwana metonimią¹³. W tym przypadku chodzi o zastąpienie zawartości przedmiotem, który ją zawiera – *continens pro contento*. Termin *kielich*, jakkolwiek sam posiada dość interesujące implikacje w Starym Testamencie¹⁴, zastępuje tutaj określenie *krew*¹⁵. Można jeszcze dodać, że w formule Pawłowej konstrukcja zdania wysuwa skutek (*Nowe Przymierze*) przed przyczynę (*Krew*)¹⁶, jednak ta kwestia nie jest istotna dla przedmiotu zainteresowania niniejszego artykułu.

¹⁰ Por. H. Witczyk, *Pascha Jezusa*, s. 228.

¹¹ Do takiego wniosku dochodzi H. Witczyk, *Pascha Jezusa*, s. 228. J. Betz, *Die Eucharistie in der Zeit der griechischen Väter*, Bd 2, Freiburg 1954, s. 10nn uważa, że ta pierwotna tradycja uformowała się w środowisku antiocheńskim w latach czterdziestych. Por. A. Gerken, *Teologia Eucharystii*, Warszawa 1977, s. 16.

¹² Por. J. Kudasiewicz, *Teksty ustanowienia Eucharystii*, s. 65.

¹³ Więcej na temat metonimii zob.: J. Sławiński [red.], *Słownik terminów literackich*, Wrocław 1988, s. 281n.

¹⁴ Na temat symboliki kielicha zob.: M. Lurker, *Słownik obrazów i symboli biblijnych*, tłum. K. Romaniuk, Poznań 1989, s. 192; L. Ryken, J.C. Wilhoit, T. Longman III [red.], *Słownik symboliki biblijnej*, tłum. Z. Kościuk, Warszawa 2003, s. 297n; D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, Warszawa 1990, s. 419n.

¹⁵ Na podstawie relacji o Ostatniej Wieczerzy starożytni pisarze kościelni określają wino eucharystyczne albo Eucharystię ogólnie jako „kielich”. Por. D. Forstner, *Świat symboliki chrześcijańskiej*, s. 420.

¹⁶ Por. A. Jankowski, *Biblijna teologia przymierza*, s. 106.

Rozbieżność nowotestamentowych przekazów każe pytać o oryginalne brzmienie Jezusowych słów (*Ipsissima verba Jesu*), wypowiedzianych w wieczerniku. Pomijając drobiazgową analizę tekstów konsekuracyjnych w oparciu o metodę historii tradycji oraz argumentację takiego właśnie wariantu ograniczymy się do zaprezentowania ostatecznego rezultatu badań biblistów. Większość uczonych¹⁷ przyjmuje następującą pierwotną wersję słów Jezusa¹⁸:

τοῦτό ἐστιν τὸ σῶμά μου τὸ ὑπὲρ πολλῶν διδόμενον
τοῦτο τὸ ποτήριον ἢ καινὴ διαθήκη ἐν τῷ αἵματι μου.

W pierwotnej wersji znajdowało się wyrażenie ὑπὲρ πολλῶν, które przytacza Marek¹⁹, a także Mateusz z modyfikacją: περὶ πολλῶν. Wspólny obydwu wersjom formuły palestyńskiej okolicznik „za wielu” nawiązuje do IV *Pieśni Sługi Jahwe* (por. Iz 53,11n) i oznacza z pewnością zasięg uniwersalny²⁰. Jest to idiom semicki, który przeciwstawia jednostkę lub małą grupę z jednej, a resztę z drugiej strony²¹. J. Jeremias uważa, że w pierwotnej wersji okolicznik „za wielu” dołączony był na końcu formuły, tak jak w tradycji palestyńskiej²². Tak więc pojawienie się w słowach wypowiedzianych nad kielichem wersji poszerzonej o ὑπὲρ ὑμῶν²³ oraz uzupełnienia ἐκχυννόμενον wynika z późniejszej harmonizacji obydwu formuł. Ponadto łatwo jest zrozumieć, dlaczego w przekazie Markowym pominięty został imiesłów διδόμενον na rzecz zastąpienia go przez ἐκχυννόμενον na końcu wypowiedzi nad kielichem. Motyw ekspiacji lepiej łączy się z motywem „wylanej Krwi” niż „Ciała wydanego”, ponieważ nawiązuje do ofiar starotestamentowych, a przede wszystkim do Paschy. Mateuszowy dodatek „na odpuszczenie grzechów” jest, podobnie jak „za wielu”, zaczerpnięty z IV *Pieśni Sługi Jahwe* (por. Iz 53, 5.8.11.12).

O ile liturgiczna formuła konsekuracyjna nad chlebem zachowuje niemal wierne zrekonstruowane słowa Jezusa, to formuła nad kielichem została rozszerzona nie tylko o późniejsze dodatki ewangelistów: „za was”, „wylana”, „na odpuszcze-

¹⁷ Tak m.in. G. Bornkamm, W. Marxsen, H. Schürmann, N. Turner, J. Betz, P. Neuenzeit, L. Schenke, F. Lang. Por. H. Witczyk, *Pascha Jezusa*, s. 231.

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże, s. 232.

²⁰ Por. A. Jankowski, *Biblijna teologia przymierza*, s. 107; J. Kudasiewicz, *Teksty ustanowienia Eucharystii*, s. 79; R. Bartnicki, *Eucharystia w Bożym planie zbawienia (I)*, „Ruch Biblijny i Liturgiczny” 50 (1997), z. 1, s. 15. Tak jest rozumiane słowo „wielu” w targumach, które parafrazują teksty Deutero-Izajasza o Słudze Jahwe.

²¹ Por. M.-J. Lagrange, *Évangile selon saint Marc* (Études Bibliques), Paris 1942, 380; M. Zerwick, *Analysis philologica Novi Testamenti Graeci*, Roma 1960, s. 68.

²² Por. *Abendmahlschworte Jesu*, Göttingen³ 1960, s. 165; Tenże, *Neutestamentliche Theologie*, I, Gütersloh² 1973, s. 274.

²³ J. E. Kilmartin, *Ostatnia Wieczerza i najwcześniejsze ofiary eucharystyczne*, „Concilium” 1-10/1968, s. 563, uważa, że wariant „za was” pochodzi z wpływów liturgicznych i posiada charakter doraźnej pociechy.

nie grzechów”, ale także przymierze zostało nazwane „nowym i wiecznym”. Dodatki te w rzeczywistości niczego nie zmieniają, jeśli chodzi o sens zamierzony przez Jezusa, odzwierciedlony w zrekonstruowanych wyżej Jego słowach. Wszystkie wspomniane wyżej dodatki uwypuklają jedynie sens ekspiacyjny Eucharystii. Trzeba jednak mieć na względzie, że w przekazie eucharystycznym zostały połączone dwie czynności, które podczas uczy paschalnej stanowiły obrzęd otwierający (łamanie chleba) i zamykający (podanie kielicha – por. Łk 22,20: *po wieczerzy*)²⁴. Z powodu istnienia odległości czasowej, jaka dzieliła początkowo obydwa gesty, każdy z nich domagał się słów objaśniających je w sposób jednoznaczny²⁵. Dlatego nie należy kategorycznie uważać, że Łukaszowy paralelizm imiesłowów διδόμενον i ἐκχυσόμενον musi być późniejszą harmonizacją.

Istotną kwestią, którą zajmiemy się w następnym paragrafie, jest sposób tłumaczenia, a co za tym idzie, interpretacji wspomnianych imiesłowów.

2. Konsekracja chleba i wina uobecnieniem ofiary krzyżowej

Jak już podkreślaliśmy wielokrotnie, słowa wypowiedziane przez Jezusa podczas Ostatniej Wieczerzy nad chlebem i kielichem uobecniają ofiarę Krzyża. Przemawia za tym szereg argumentów, które zostaną przedstawione w niniejszym paragrafie.

Pierwszym argumentem jest fakt, że Ostatnia Wieczerza była wieczerzą paschalną. Fakt ten został udowodniony przez wielu biblistów i nie podlega dyskusji²⁶. Jeżeli tak, to musiała spełniać biblijną zasadę uobecnienia przeszłości i przyszłości w teraźniejszości²⁷. Uobecnienie przyszłości wyrażone jest w słowach Jezusa przekazanych przez Łukasza: „*Ja ustanawiam (διατίθεμαι) wam królestwo (...), abyście w królestwie moim jedli i pili przy moim stole oraz zasiadali na tronach, sądząc dwanaście plemion Izraela* (Łk 22, 29-30). Fakt uobecnienia podkreśla użyty przez Jezusa czas teraźniejszy: διατίθεμαι. Pascha dla Izraelitów była aktualizacją zbawczych wydarzeń, zaś w chrześcijaństwie podstawowym wydarzeniem była śmierć Jezusa na krzyżu i Jego zmartwychwstanie. Podczas uczy paschalnej spożywano ofiarowanego wcześniej baranka²⁸,

²⁴ Por. H. Schürmann, *Słowa Jezusa przy Ostatniej Wieczerzy*, „Concilium” 1-10 (1968), s. 591.

²⁵ Tamże, s. 593.

²⁶ Por. m.in. P. Benoit, *Opisy ustanowienia Eucharystii*, [w:] J. Kudasiewicz [red.], *Biblia dzisiaj*, s. 335; J. Jeremias, *Neutestamentliche Theologie*, s. 276; tenże, *Die Abendmahls Worte Jesu*, ss. 9-82; R. Bartnicki, *Pascha żydowska a chrześcijańska ofiara eucharystyczna*, „Studia Theologica Varsoviensia” 18 (1980), z. 1, s. 101; J. Drozd, *Ostatnia Wieczerza nową Paschą*, Katowice 1974, ss. 81-93; por. A. Jankowski, *Biblijna teologia przymierza*, s. 109; J. Kudasiewicz, *Teksty ustanowienia Eucharystii*, s. 71.

²⁷ Por. wstęp do niniejszego artykułu.

²⁸ Por. T. Barrosse, *Pascha i wieczerza paschalna*, „Concilium” 1-10 (1968), ss. 554-560; R. Bartnicki, *Eucharystia w Bożym planie zbawienia*, ss. 3-7.

którego krew była wylewana na ołtarz. Żaden z przekazów biblijnych o ustanowieniu Eucharystii nie wspomina o zabiciu baranka, natomiast wszyscy synoptycy zaznaczają w kontekście Paschy, że *arcykapłani i uczeni w Piśmie szukali sposobu, jak by Go [tj. Jezusa] zabić* (Mk 14, 1b; Łk 22, 20; por. Mt 26, 4).

Oprócz kontekstu paschalnego wieczerzy należy zwrócić uwagę na poszczególne słowa wypowiedziane nad chlebem i winem. W obydwu wyodrębnionych nurtach tradycji o Ostatniej Wieczerzy znajdujemy motywy ekspiacji i przymierza.

Użyty we wszystkich przekazach termin διαθήκη, należący według powszechnej opinii do *ipsissima verba Jesu*, oznacza „przymierze” – odpowiednik hebrajskiego *b'rit* – które, zgodnie z przepisami Prawa, wymagało żertwy ofiarnej²⁹. Słowa wypowiedziane nad kielichem nawiązują do rytu zawarcia przymierza synajskiego, kiedy Mojżesz pokropił krwią lud, mówiąc: „*Oto krew przymierza* (τὸ αἷμα τῆς διαθήκης), *które Jahwe zawarł z wami na podstawie wszystkich tych słów* (Wj 24, 8). Zawarcie przymierza pod Synajem było ściśle związane z wydarzeniem Wyjścia. „W rytuale święta Paschy przypomniano boską interwencję, która wybawiła lud i uczyniła go własnością Jahwe. Święta wieczerza odnawiała i umacniała więzy, utrzymujące we wspólności wybawiony lud”³⁰. Dlatego celebrowanie Paschy było także rozumiane jako odnowienie przymierza i okazja do wyrażenia wdzięczności za dar przymierza³¹. „Pascha jest uobecnieniem i dokonaniem przymierza”³².

Motyw przymierza znajduje się także w drugim nurcie tradycji o Ostatniej Wieczerzy, w tym jednak przypadku dodany został przymiotnik „nowe” (ἡ καινὴ διαθήκη – Łk 22, 20b; 1 Kor 11, 25b). Jest to nie tylko wynik transpozycji przymierza, dokonanej przez Jezusa, ale zarazem nawiązanie do Jr 31, 31 w wersji *Septuaginty*³³. „Śmierć Jezusa jest tu łączona z prorocstwem o *nowym przymierzu* i jest rozumiana jako jego eschatologiczne wypełnienie”³⁴.

Motyw ekspiacji był dobrze znany we wczesnym judaizmie. Wyrażeniem, które wskazuje na ekspiacyjny charakter ofiary, jest ὑπὲρ ὑμῶν, w tradycji palestyńskiej ὑπὲρ πολλῶν³⁵. Ta druga wersja, zwłaszcza z Mateuszowym uzupełnieniem εἰς ἄφεσιν ἁμαρτιῶν nawiązuje do IV *Pieśni Sługi Jahwe: Za grzechy mego ludu został zbity na śmierć* (Iz 53, 8d); *On wyda swe życie na ofiarę za grzechy*

²⁹ Por. A. Jankowski, *Biblijna teologia przymierza*, s. 97nn.

³⁰ T. Barrosse, *Pascha i wieczerza paschalna*, s. 560.

³¹ Por. R. Bartnicki, *Eucharystia w Bożym planie zbawienia*, s. 7.

³² A. Gerken, *Teologia Eucharystii*, s. 33.

³³ Na bezpośredni związek tekstu Jeremiasza z ofiarą Jezusa wskazuje autor Hbr (por. Hbr 10, 14-18).

³⁴ H. Witczyk, *Pascha Jezusa*, s. 229.

³⁵ Por. H. Ordon, *To jest moja Krew przymierza*, [w:] S. Szymik [red.], *Biblia o Eucharystii*, Lublin 1997, s. 87.

(περὶ ἀμαρτίας – 53, 10b); *Zacny mój Sługa usprawiedliwi wielu* (πολλοῖς), *ich grzechy* (τὰς ἀμαρτίας) *On sam dźwigać będzie* (53, 11c; por. 12e). Zdaniem Jeremiasa formuła ofiarnicza „za was”/„za wielu” należy do *ipsissima verba* Jezusa³⁶. Warto tu zaznaczyć, że wyrażenie „wielu” (πολλοί) rzadko występuje w Starym Testamencie, natomiast w Iz 53 aż pięć razy. Także w cytowanym wyżej zdaniu Iz 53, 10b występuje czasownik δίδωμι w znaczeniu ofiarniczo-ekspiacyjnym, ten sam, co w Łukaszej wersji słów konsekuracyjnych. Imiesłów tego czasownika – δίδόμενον użyty w Łk 22, 19 w kontekście Ostatniej Wieczerzy, nabiera znaczenia „złożony w ofierze”, albo „dany jako dar” dla uczestników wieczerzy³⁷. Śmierć Jezusa jako Sługi Jahwe jest śmiercią za grzechy innych, czyli posiada charakter zbawczo-zastępczy³⁸. Ofiara Jezusa, a także Eucharystia, która z nią ściśle się łączy, w świetle Iz 53 jest ofiarą ekspiacyjną za grzechy.

Wszystkie trzy przekazy synoptyczne określają krew imiesłowem czasu teraźniejszego w stronie medio-pasywnej ἐκχυννόμενον, analogicznym do Łukaszej δίδόμενον. Obydwa imiesłowy mają także aspekt ofiarniczy, szczególnie pierwszy z nich. W opisach nowotestamentowych wyrażenie „krew wylana” odnoszone jest do kielicha napełnionego winem. Jezus określa tę krew przy pomocy zaimka „moja”³⁹, dokonując w ten sposób transpozycji ofiary paschalnej. Wspomniane wcześniej przemilczenie obecności baranka zdaje się sugerować, że właściwa ofiara, teraz antycypowana poprzez skuteczne (sakramentalne) słowa Jezusa, dokonana została na Kalwarii. Potwierdza to wypowiedź św. Pawła w 1 Kor 5, 7: *Chrystus bowiem został złożony w ofierze jako nasza Pascha*. Mateuszowe dopowiedzenie: *na odpuszczenie grzechów* (εἰς ἄφεσιν αμαρτιῶν – 26, 28c) jest echem starotestamentowej zasady, że *bez rozlania krwi* (αιματεκχυσίας) *nie ma odpuszczenia [grzechów]* (por. Hbr 9,22)⁴⁰.

Bardzo ważną sprawą jest zwrócenie uwagi na fakt, że obydwa imiesłowy δίδόμενον i ἐκχυννόμενον występują w greckim czasie *praesens*. W języku hebrajskim imiesłów nie wyraża żadnego czasu, należy go określić z kontekstu. Natomiast w języku greckim imiesłów czasu teraźniejszego (*praesens*) odnosi się zazwyczaj do czynności aktualnie wykonywanej, ale może także oznaczać czynność, która będzie wykonana w niedalekiej przyszłości⁴¹. Tę właściwość

³⁶ Por. J. Jeremias, *Neutestamentliche Theologie*, s. 277.

³⁷ Por. H. Witczyk, *Pascha Jezusa*, s. 254.

³⁸ Por. J. Kudasiewicz, *Teksty ustanowienia Eucharystii*, s. 79.

³⁹ W przekazach synoptycznych występuje *genetivus* μου, który w grece *koine* powszechnie zastępował zaimek dzierżawczy.

⁴⁰ Zasada ogólna co do ofiar ST opiera się na Kpł 17, 10-14. Por Kpł 8, 15.24.30; 9, 7.12.18; 12, 7n.

⁴¹ Por. R. Bartnicki, *Eucharystia w Bożym planie zbawienia*, s. 15. H. Witczyk, *Pascha Jezusa*, s. 255, zwraca przy tej okazji uwagę na fakt, że imiesłów czasu przyszłego niemal zanikł w grece Nowego Testamentu.

imiesłowu Jezus wykorzystał po to, aby słowa mówiące o wydaniu Ciała i wylaniu Krwi odnieść jednocześnie do rozdzielanej Eucharystii, jak i do swej bliskiej śmierci, którą zapowiedział⁴². A zatem w zależności od tego, czy chcemy podkreślić związek wypowiedzianych podczas wieczerzy paschalnej słów z bliską męką krzyżową Jezusa, czy też położyć akcent na aktualność ofiary już podczas spożywania Ciała i Krwi w wieczniku, uprawnione jest rozumienie obydwu imiesłowów zarówno w znaczeniu teraźniejszym, jak i przyszłym. Jak zatem rozwiązać problem przekładu tekstu na języki współczesne, które nie wykazują analogicznej do greki *koine* ambiwalencji? Zanim odpowiemy na to pytanie, musimy raz jeszcze powrócić do biblijnej idei rozumienia liturgii jako ponadczasowej partycypacji w wydarzeniach zbawczych.

H. Witczyk zauważa⁴³, że w odniesieniu do słów wypowiedzianych przez Jezusa w wieczniku zachodzi podwójny kontekst znaczeniowy. Pierwszy to kontekst ustanowienia Eucharystii, w którym obydwie czynności dokonują się „teraz”, tak więc imiesłowy opisują rzeczywistość dokonującą się w momencie wypowiedzania. Drugi kontekst stanowi historyczny moment samoofiarowania się Jezusa na krzyżu. Odniesione do tego momentu opisują akt samoofiarowania się Jezusa jako sytuację, która zaistnieje w niedalekiej przyszłości, ale już jest proroczno uobecniata.

Inna sytuacja zachodzi, kiedy rozpatrujemy imiesłowy διδόμενον i ἐκχυνόμενον jako elementy liturgii Eucharystii, sprawowanej jako „pamiętka” (ἀνάμνησις) we wspólnocie pierwotnego Kościoła. Sakrament Ciała i Krwi – sprawowany przez Kościół – jest „Pamiętką”, czyli rzeczywistym uobecnieniem śmierci Chrystusa na Kalwarii jako eschatologicznej ofiary ekspiacyjnej⁴⁴. „Imiesłowy te – na mocy polecenia Jezusa: *To czyńcie na moją pamiętkę* – wypowiedziane w czasie Kościoła, opisują ten sam istotny związek między samoofiarowaniem się Jezusa w swoim Ciele i Krwi „teraz” (w Kościele), a Jego samoofiarowaniem się w przeszłości, na Kalwarii, taki sam jak związek między Ofiarą uobecnianą przez samego Jezusa w czasie Ostatniej Wieczerzy a Ofiarą na krzyżu”⁴⁵.

Aby zachować intencję Jezusa, zawartą w słowach: „To czyńcie na moją pamiętkę”, należy uwzględnić obydwa konteksty – zarówno historyczny, jak i sakramentalny. Okaże się wówczas, że wspólnym mianownikiem ofiary Jezusa, która ma wymiar ponadczasowy, jest czas teraźniejszy. W przypadku Jezusa historycznego, wypowiadającego słowa nad chlebem i kielichem, mamy do czynienia z uobecnieniem przyszłej Jego ofiary (na krzyżu), natomiast w sytuacji

⁴² Por. R. Bartnicki, *Eucharystia w Bożym planie*, s. 16.

⁴³ H. Witczyk, *Pascha Jezusa*, s. 255.

⁴⁴ Tamże.

⁴⁵ Tamże.

Kościół celebrujący liturgiczną anamnezę – jest to uobecnienie przeszłości – jednocześnie ofiary krzyżowej, jak i Ostatniej Wieczerzy. Trzeba jednak raz jeszcze zaznaczyć, że w rzeczywistości jest tylko jedna ofiara Jezusa⁴⁶ – historycznie spełniona na Kalwarii. „Ta jedna, jedyna ofiara jest uobecniana – przed i po tym wydarzeniu historycznym – w sposób sakramentalny”⁴⁷. Tak jak z modlitw odmawianych podczas uczyty paschalnej przebijało przekonanie, że Bóg właśnie „teraz” zbawia Izraelitę, podobnie „Eucharystia, aktualizując zbawienie dokonane przez Chrystusa, wprowadza uczestników w dzieło zbawcze dokonane raz, dla wszystkich ludzi wszystkich czasów”⁴⁸.

Warto też zauważyć, że interesujące nas imiesłowy występują w stronie medialno-pasywnej, tzn. z gramatycznego punktu widzenia *διδόμενον* może znaczyć zarówno „wydane” jak i „wydające się” a *ἐκχυνόμενον* „wylana” lub „wylewająca się” [krew]. Stąd niektóre współczesne tłumaczenia preferują stronę zwrotną: „*To jest Ciało moje, wydające się za was...*”; „*To jest kielich Krwi mojej wylewającej się za was...*” itp. Natomiast użycie strony biernej bardziej podkreśla fakt dokonany – jeżeli ofiara jest uobecniana, to znaczy jest ona już faktem, i to bez względu na to, czy odnosimy ją do przeszłości (Kościół), czy do przyszłości (Jezus).

3. Wnioski

Według zasad odnoszących się do przekładu tekstów starożytnych, zwłaszcza z innego kręgu kulturowego i mentalnościowego, przekład dosłowny nie zawsze jest rozwiązaniem właściwym. Jednak w naszym przypadku dodanie do imiesłowu słowa posiłkowego „być” w czasie przyszłym: „będzie” istotnie zniekształca zarówno teologiczny sens wypowiedzi Jezusa, jak też i istotę sakramentalnej anamnezy. Błędem jest także wprowadzenie w miejsce imiesłowu zdania podrzędnego, rozpoczynającego się od zaimka względnego „które(a)”. Takie przekształcenie słów konsekracji w zdanie podrzędne sprawia, że zdaniem głównym, a zatem o najwyższej wadze, staje się „*Bierzcie i jedzcie (pijcie)*”, podczas gdy zdanie: „*to jest bowiem Ciało moje (Krew moja)*” zostaje użyte jedynie jako uzasadnienie tego pierwszego. Natomiast zastosowanie w przekładzie imiesłowów w stronie biernej: „wydane”, „wylana” nie posiada w języku polskim, podobnie jak w grece *koine*, czy wielu językach współczesnych jednoznacznego aspektu czasowego, ponieważ ciało mogło być „wydane” w przeszłości, może

⁴⁶ Por. Hbr 7, 27: *To bowiem uczynił raz na zawsze, ofiarując samego siebie*. Podobnie Hbr 9, 28: *Chrystus raz jeden był ofiarowany dla zgładzenia grzechów wielu...*; Hbr 10, 12: *Złożywszy raz na zawsze jedną ofiarę za grzechy, zasiadł po prawicy Boga...*

⁴⁷ H. Witczyk, *Pascha Jezusa*, s. 256.

⁴⁸ J. Kudasiewicz, *Teksty ustanowienia Eucharystii*, s. 75.

być także „wydane” teraz, lub w przyszłości. Dlatego słusznym i historiozbowczo uzasadnionym wydaje się przekład formuł konsekuracyjnych ściśle według tekstu oryginalnego, zachowanego w przekazach nowotestamentowych:

To jest Ciało moje za was (i za wielu) wydane.

To jest kielich Krwi mojej, za was (i za wielu) wylany na odpuszczenie grzechów.

Używając takiego tłumaczenia zachowujemy przede wszystkim charakter ponadczasowy anamnezy liturgicznej, a także tożsamość ze słowami wypowiedzianymi przez Jezusa w czasie Ostatniej Wieczerzy, skoro „ofiara Chrystusa i ofiara eucharystyczna są jedną ofiarą”⁴⁹. Takie właśnie, słowa wypowiedziane nad chlebem oraz nad kielichem przez Jezusa w wieczerniku uobecniają („to jest”) przyszłą ofiarę krzyża w sprawowanej przez Niego Eucharystii. Te same słowa wypowiedziane przez kapłana podczas Eucharystii sprawowanej w Kościele, uobecniają tę samą ofiarę Jezusa, złożoną w przeszłości na Golgocie.

Ponadto, mając na względzie fakt, że „pod konsekrowanymi postaciami chleba i wina jest obecny żywy i chwalebny Chrystus w sposób prawdziwy, rzeczywisty i substancjalny” (KKK 1413), byłoby absurdem twierdzić, że Ciało Chrystusa zmartwychwstałego „będzie” wydane, dokładnie nie wiadomo zresztą kiedy. W zaproponowanym tłumaczeniu pominięto także partykułę *howiem*, której nie ma w żadnym z czterech przekazów biblijnych. Wersja: „To jest *howiem* Ciało moje” sugeruje, że chodzi o uzasadnienie, dlaczego uczniowie mają spożywać chleb konsekrowany. Natomiast intencję Jezusa możnaby sparafrazować: „To jest Ciało moje. Dlatego bierzcie i jedzcie...”. Sprawą zasadniczą i prawdą wiary jest fakt sakramentalnej obecności Chrystusa ukrzyżowanego i zmartwychwstałego, a spożywanie jest konsekwencją tej obecności. Tak przynajmniej wynika z teologicznej tradycji Kościoła katolickiego.

Summary

Body „Given Up” and Blood „Shed” – the Question of Disunity between Philology and Theology of Consecration Canon in Roman Missal

In relation to the introduction of the Second Vatican Council the liturgy in vernacular languages, the Eucharistic canons of consecration of bread and wine

⁴⁹ *Katechizm Kościoła Katolickiego* 1382; por. *Ecclesia de Eucharistia* 12.

were also translated. However the meaning of them is not unified. In most of the vernacular languages (Polish, English, German, French, etc.) the future tense was maintained according to Latin reading: body... will be given up, blood... will be shed. In all biblical writings (1Cor. 11:24; Mk. 14:22-24; Mt. 26:26-28 and Luke 22:19) one can find only present tense participle: given up, shed. Because participium praesentis in Greek language can mean also near future, using it by Jesus during the Last Supper suggests simultaneousness of the Paschal feast and Jesus' sacrifice on the cross on Golgotha. The Catholic Theology teaches that the Eucharistic sacrifice is anamnesis (representation) of the Jesus' sacrifice on the cross. It is therefore the actualization of the past already fulfilled and not of the future as in the case of the words spoken by Jesus. In this situation the use of future tense suggests that the sacrifice on the cross was still not fulfilled. It would be a logical solution to use in the translation of the participles in the completed form without a time reference as it was adopted in the missal the Italian Diocese: Questo e il mio Corpo offerto in sacrificio... il mio sangue versato per voi... (msc)